БРОЈ 13. У Београду 1. Маја 1887 ГОДИНА VI

УЧИТЕЉ

ОРГАН
Учитељског удружења за образовање и васпитање

Излази три пут месечно: 1, 10 и 20. Цена је листу: за годину 10 дин., за по године 5 дин. За стране земље 12 франака

Претплата шаље се уредништву „Учитељ“-а, Скопљанска улица. Рукописи се шаљу у плаћеном писму

Рукописи се не враћају.

Удружење је снага
Учитељ је душа школи

ИЗМЕНЕ И ДОПУНЕ

ЗАКОНА О ОСНОВНИМ ШКОЛАМА

(ПРИЛОГ РЕОРГАНИЗАЦИЈИ ОСНОВНИХ ШКОЛА).

I

Нико још до данас није порицао да је закон о осн. школама од 1882 год. један велики добитак за будући развитак и напредак основне наставе; али нико опет није до данас тврдио, да је исти закон неко савршенство, нека творевина људскога ума савршена и потпуна, чиста и светла истина, која не може подлегати критици. Да је ово овако није нам нужно тражити доказе, кад се зна, да су у истоме закону, после не пуне две и пô године дана, чињене „измене и допуне.“ Сад може бити говора само о томе, је ли у закону о основним школама све „измењено“ и „допуњено“, што је требало доиста изменити и допунити, или је што год остављено да се подвргне дужој проби и да се стече више искуства, па онда да се мења и допуњава. Ми ћемо прегледати сваки одељак закона за себе и одмах ћемо казати не само шта би требало у њему изменити и допунити, него и како би то требало учинити. Но пре него што на то пређемо, споменућемо, знања ради, ово:

Има неких одредаба у садашњем закону о основним школама са којима се ми начелно не слажемо. И ако је ово наше начелно неслагање са неким законским одредбама од замашнијег значаја, опет га ми нећемо овде претресати остављајући да то учинимо у засебном чланку. Сада пак претпоставићемо да

је наше гледиште на задатак основне наставе у свему једнако са оним, које је заступљено у закону и разгледаћемо само то, у чему би требало учинити измене и допуне у њему.

I. Задатак и састав осн. школа.

Ово је први одељак закона о основ. школама. До трећег члана немамо ништа да приметимо. О трећем пак члану имали бисмо више да говоримо, јер се с његовом одредбом начелно не слажемо. Али ми ћемо овоме члану, као што смо већ поменули, посветети нарочити чланак, у коме ћемо опширно изнети своје назоре о задатку више основне наставе према потреби народног подмлатка.

Члан четврти треба са свим укинути.

Ево одмах да кажемо за што.

Са изузетком вароши, варошица и неколико села, која би се дала, што оно реч, на прсте избројати, све остале школе састоје се из четири разреда, а *у сва четири разреда ради један наставник.*

Ко год зна какви су и колики су садашњи програми појединих предмета у основној школи; ко год зна какав је наставни план за основну четвороразредну школу; и на послетку ко зна, са колико је тешкоћа у опште скопчан рад у школи са четири разреда, тај мора признати, да је наставник у таквој школи преоптерећен послом. Сад таквоме једном наставнику даје се још Продужна школа! И каква Продужна школа? Са врло опширним програмом из шест важних и тешких предмета.

Нема ни говора о томе, да учитељ треба да дође у школу спреман из свега онога, што ће деци у школи говорити. У четвороразредној школи треба му да се дневно спреми најмање из *десет лекција.* Сад још дођу му и предмети из Продужне школе. Који су то предмети? Физика, Хемија, Општа историја итд. Има ли учитељ каквих методских израђених упутстава, или бар каквих удесних књига за ове предмете? Ни једно, ни друго нема. А кад ово нема, онда он мора за своја предавања пабирчити потребну грађу из разних дела, која су написана са свим за другу употребу, а не за Продужну школу. Да ли ће учитељ погодити, да подеси своја предавања, што се тиче грађе и њеног распореда, како треба, то је врло важно питање?

Но ми ћемо ово да оставимо на страну. Главно је питање: може ли учитељ радити с успехом у четири разреда основне школе и у Продужној школи? Само човек, коме нису познате тегобе, са којима има да се бори учитељ у четвороразредној школи, може тврдити да може имати *истинског* успеха.

Но осем овога да видимо, која деца иду у Продужну школу? Као што у 4-том члану закона стоји, у Продужну школу иду они ученици, који сврше нижу осн. школу, а учење не продуже у којој вишој школи. И кад та деца долазе у школу? Само један дан у недељи! А шта раде у остале дане? Варошка деца. која су у једно и шегрти и ђаци, раде све познате шегртске послове, а сеоска деца чувају стоку, иду из плуг, окопавају кукуруз и т. д. Сад нека сваки непристрасно и ладно

пресуди, да ли је таквој деци потребно, и што је још важније, да ли она имају воље да уче: *физичке појаве* и *хемијска једињења* и друге, томе сличне ствари, које су програмом прописане. Осем тога, не треба никако губити из вида да наша основна школа не даје никакве спреме за живот (а ми то од ње и не тражимо да она специјално чини)! Па да ли бар Продужна школа врши свој задатак у томе погледу? Осем нешто мало знања што се из Пољске Привреде учи у Продужној школи (само имајмо на уму да се и те учи из књиге, из диктанда учитељева) све остало што се у њој учи није за живот. Ко у то не верује нека узме програм у шаке, нека га лепо прочита и нека ладно о свему расуди, па ће се уверити. Нама није могуће да овде наводимо примере из програма и да њима убедимо свакога, да је истина што рекосмо, па с тога и упућујемо свакога на програм.

Налазимо, да је умесно, да на овоме месту споменемо и ту околност, да Продужна школа до сада није давала никаквих резултата, да су јој противни и грађани ове земље, за које се не може рећи, да не воле школу, и да су се министарски изасланици, који су имали прилике да оцењују успех у Продужној школи и да се упознаду са њеним уређењем, изјаснили против ње.

Све ово, и још много што шта, што овде нисмо навели, даје нам повода да се надамо, да ће г. министар просвете у најкраћем року укинути Продужну школу. Шта би пак место ње требало завести, ми ћемо казати на овоме месту.

Члан шести. У овоме члану треба само једна мала измена. Тачка *а* треба да гласи: *„на школе, у којима један учитељ ради са два разреда.“*

За ову измену говоре сви педагошки разлози. Могло би се само питати: како и на који начин да се приведе у дело ова измена?

На ово питање није лак одговор. На први поглед види се, да ова измена тражи велике жртве и од народа и од државе. Од школских општина тражило би се да одмах подигну школска здања по педагошким и хигијенским захтевима. Од државе би се тражило, да има довољан број *спремних* радника, и да те раднике плаћа. Као што се види, захтев је замашан. Питање је сад само да ли би користи од оваке измене у закону биле претежније од жртава, које би на ту цељ утрошиле школске општине и држава? Није ни мало тешко увидети, да би користи биле претежније од жртава. На првом месту узмите то, колико бисте од учитеља, с правом могли тражити да и по каквоћи и по количини његов рад буде бољи, кад ради у два, него кад ради у четири разреда. На другом месту узмите, колико бисте учитеља сачували да не пропадну у десетој и петнаестој години свога рада с тога, што прекомерно напрежу и своју умну и физичку снагу у раду са четири разреда. На трећем месту израчунајте, колико бисте сачували учитељске деце да не пропадну, не одрасла, не васпитана, и не спремљена за живот, само за то, што им је отац пао под теретом школскога рада!!

Сад остаје још једно питање: Могу ли држава и народ да поднесу жртве, које би ова измена законска од њих изискивала?

Држава је народ. „Народ је сила“, вели се обично. „Прегаоцу Бог даје махове“, вели Његуш. И држава и народ *морају да могу* оно, што од њих тражи напредак и бољитак новог нараштаја. Само треба рада и доброг руковођења посла, па ће све ићи лепо. Да видимо:

Нема ни једног случаја, да је наш народ био кад год противан да даје жртве на просветни напредак у земљи. Према томе народ је добар материјал, од кога се у корист школе може доста узети. Остаје само још да надлежни са своје стране учине шта треба. А ево шта треба:

1. Да се одреди рок докле се имају сазидати нове школске зграде по прописаним правилима. Тај рок не сме бити већи за вароши од три годипе, а за села од пет година. Школске зграде у селима морају имати најмање две учионице, станове за учитеље, собе за становање ђака и пространу трпезарију.

2. Да се грађење школе не одобрава ни једној школској општини у којој нема бар 300 домова, а да се настојава да се политичке општине групишу уједно и у школске општине.

3. Да се Управи Фондова нареди, да првенство зајмова даје школским општинама за грађење нових школа.

4. Да се на рачун школског фонда, који је доста велики, учини зајам на страни и новац од тога зајма да се даје на интерес и отплату школским општинама за грађење школа под условима, под којима даје и Управа Фондова.

На овај начин постиже се деоба школа на једно и дворазредне школе; долази се до школских здања направљених по хигијенским захтевима, у којима децу неће сналазити разне болештине, као што то сада бива; и на послетку заштедиле би се толике жртве учитељске и дечије, које у окуженом ваздуху данашњих ниских и тешких школа навлаче на се неизлечиве болести.

Члан седми треба цео укинути, јер он говори о Продужној школи, за коју смо већ казали да је треба укинути.

Члан осми. У овоме члану треба укинути последњу реченицу, која гласи: „и о берби јесењега рода седам дана, кад то одреди школски одбор.“

Кад су некада ученици основ. школе уписивати у школу у 15, 16, до 20-те године, онда је одмор о берби јесењега рода могао имати свога оправдања, јер су тако одрасли ученици могли бити од помоћи својим родитељима. Осем тога ваља имати на уму и то, да је основна школа онда, бар по закону, почињала од 1. Августа. Што је још главније, учитељ је тада задао деци повећу лекцију из сваког предмета, да је код куће „на памет“ науче, јер се тада учило све из књиге, и тако и деца и учитељ нису ништа губили тиме, што је дават одмор од седам дана.

Данас стоји ствар са свим дручије. Ученици полазе у школу кад наврше седам година, те по томе нису од помоћи родитељима у домаћим пословима. Школа почиње 16. Августа и не ради ни пун месец дана, па настаје одмор од седам дана. За то време деца потпуно дангубе, а нарочито у варошима, где ни десето дете нема да бере никаквог јесењег плода. Према овоме све околности говоре за то, да је јесењи одмор непотребан, да он баш у почетку самога рада само помете и

учитеља и ученике, и с тога га треба укинути. За ово ће гласати велика већина учитеља у Србији.

Последњу алинеју члана осмог треба такође укинути, јер и она говори о Продужној школи.

(продужиће се).

Пољопривреда у основној школи

пише

Паја Т. Тодоровић.

(наставак).

Да видимо сад, да ли су више осн. школе доиста тако непотребне, те да их ваља преобратити у пољопривредне; и да ли за њих постоје тако незгодне погодбе, као што их г. Петровић и писац више поменутог чланка престављају.

Задатак основне школе, по новом закону о основним школама, јесте и *„да спрема ученике за грађански живот.“* Сви, који смо писали о овој ствари после овог закона, сложили смо се у томе: да је овом одредбом законском решено питање о немарном шиљању деце у школу. Досадашња основ. школа није тако рећи ништа користила за практичан живот; ђаци, кад су школе свршили, нису собом изнели знање, којим би породици, којој припадају, па доцније и њима од користи били.

Поред читања и писања и нешто мало рачунања била је сва корист од основне школе за будућег грађанина; те по томе, сваки такови ђак после школе морао је почети изван школе од азбуке за привредни живот. А кад би се та *азбука* добијала у школи, и то на начин основанији и примамљивији, онда би и воља за давањем деце у школу била већа, онда би и наше школе биле пуније, онда би се и просвета народна окренула на бољи правац и показа би реалније успехе.

Овај задатак одредио је законодавац двома разредима: петом и шестом, које је додао основној школи, и који су, за разлику од доондашње основне школе, која се састојала из 4 односно 3 разреда назвати: *виша основна школа.* Нижа основна школа остала је и даље са задатком да: наставом и васпитањем шири по народу основе знања, вере и наравствености, и да спрема ученике за учење у средњим заводима; а виша основна школа има да спрема ученике за *грађански живот.*

Сва тежина разлике у гледиштима на уређење више основне школе, као да лежи на овој речи: *грађански* живот. Г. Петровић вели[1]): „На чисто смо са задатком основне више школе. Ако она хоће доиста „да спрема за грађански живот“, она мора водити рачуна о потребама тога живота. Она мора дакле спремати *или пољопривреднике или занатлије.* Ништа треће не може? Нема сумње да и сам закон схвата задатак више основне школе.

[1]) «Гласн. мин. фин.» за 1883 г., стр. 279.

Не верујем никако, да је и творац закона *овако* схваћао задатак више осн. школе; а за то имам ослонца у једној од резолуција Главног Просветног Савета, од кога и произлази овај закон, која гласи: „што нижа основна школа, спрема ученике и за ступање у друге заводе, *нити је основној школи задатак да даје стручно образовање.*“ [2]) „Грађански живот“ није једно исто, што и привредни (економни); привредни живот је *део* грађанског или социјалног живота који има друге и много шире постулате, него ли први. По томе „грађански живот“ одиста је нешто *треће;* јер за грађански живот није само потребно знање пољопривредно, занатлиско и трговачко, него је потребно и знање социјално. За једног грађанина колико је дакле потребно знање пољопривредно, или занатлиско или трговачко, у толико је потребно и знање историско, земљописно, природних наука, рачунско и др. Образовани сељак, или трговац, или занатлија не само да треба да разуме темељито свој рад, него и да зна да цени прилике, у којима се налази, да се одушевљава идеалима и др. Ја, шта више, налазим да је за „грађански живот“ крајња потреба, да се поред садашњих предмета у вишој основ. школи предају и *основе народне економије*, — као нпр. у Енглеској, — зеконодавства; а и о овоме, чини ми се, да је било предлога у Гл. Просветном Савету. Кад се грађанину даје право да одобрава и кроји законе и економне уредбе, — какви су ови, кад тај грађанин нема ни *најосновније основе* народно-економског знања и државног; и може ли се помислити, да он може имати самосталног погледа на установе и уредбе, за које је позван да дâ свог гласа?

Па и *Комисија за израду програма* за предавање пољске привреде у осн. школи, (у којој су били чланови: један стручан педагог, који је сада наставник учитељске школе, 2 наставника пољопривредне науке у учитељ. школи и богословији (један бивши) и два учитеља основних школа) била је *скромнијег* мишљења односно предавања пољске привреде у основној школи. Спроводећи програм министарттву просвете, комисија је изјавила, да би требало предавање пољске привреде да отпочне у *трећем* разреду; и да кроз све разреде, од трећег на више, буду по 2 часа недељно. Главни просветни савет, по што је већ у духу закона закључио да се пољска привреда предаје само у вишој основној школи, повећао је број часова на 3; а програм, који је комисија предала, удесио је према овом броју часова за *два* разреда. Немам при руци више поузданих података о предавању пољске привреде у основним школама у другим земљама, те да ове упоредим са стањем које је код нас. Једним само користићу се, тè да се види како ми у овом погледу и са првим покушајем у уређењу наших виших основних школа, далеко боље стојимо. У Далмацији по новој „Науковној основи“ [3]) пољска привреда има да се предаје само у *шестој* години и то *по 2 сата* недељно, — један за предавање

[2]) «Просв. Гласник» за 1884, св. 9 и 10, стр. 244.

[3]) «Rukovodnik o gospodarstvu» од J. K. Novaka, стр. 3. (Предговор).

(теорију), а други за вежбање (практику). Програм садржава све, што има и у програму за нашу вишу основну школу.

Виша основна школа је дакле за то, да даје ученику *основе* за грађански живот, основе, које су потребне и пољопривреднику и занатлији и трговцу. Што је пољска привреда као *специјална* привредна грана, примљена као настајни предмет како сеоских тако и варошких виших осн. школа, лежи узрок — колико у захтеву наших економних одношаја, где још $^{9}/_{10}$ становништва чини пољопривредни ред и где се у овим одношајима вароши од села још мало разликују, толико и у обзиру на употребљивост пољске привреде за дидактичне циљеве. Овако је моје схваћање *задатка* више основне школе; а да ли ће оне са садањим наставним предметима, плановима и програмима моћи потпуно да реше свој задатак, јесте питање, које остаје вазда отворено. Стварна оцена пак о њима као да се може извести тек онда, пошто те школе претуре неки број година живота; јер не можемо да замислимо, да један најкомпетентнији скуп просветника и педагога, као што је Главни просветни савет, не може дати рачуна о своме раду, и да не може свој рад удесити према јасним и пречишћеним потребама народа и просвете његове. Једна, тако да речем — најсрећнија аномалија, којом је прожмало наше друштво, политика и књижевност, јесте: што ми опажајући, по нашем мишљењу, неке погрешке и недостатке на извесном предмету и начелу, одмах управимо борбу и против суштине њихове, место да предлажемо исправке погрешака и допуну онога, што недостаје. Те тако, место да помогнемо сваки од своје стране, да више основне школе постигну свој задатак подеснијом организацијом и да не остане *пусто слово* на хартији, ми смо одмах противу њих, *и ако нам оне још нигде не показаше последице своје садашње организације.* Тако смо радили и са осталим школама; па за то се и на сва уста данас говори, да немамо *средњих* школа, као што ваља; за то неке, у који ред долази и пожаревачка „земљоделско-шумарска“ школа, брзо пропадоше. До душе, — споменутој „земљоделско-шумарској“ школи и није било места код нас, гледајући на наше пољопривредне приватно-економне одношаје, нарочито одношаје сопствености земаља. Али да та школа није све до свог „скончања“ остала као „птица на грани“, и да су потребне поправке за време извршене; да се и с друге стране законом стало на пут распадању сеоских задруга, или да су се створиле погодбе за лако састављање пољопривредних колективних задруга; да су се државна и манастирска пољска добра предавала питомцима ове школе на управу; да је се одмах приступило установљавању нижих основн. школа (ратарница), у којима би ови ђаци били наставници, што је све и и законом о тој школи предвиђено: Умесност такве школе већ не би могла бити тако проблематичне природе и живот њен био би обезбеђен. И на данашњу *нижу пољопривредну школу* у Краљеву ваљало би зарана обратити најозбиљнију пажњу; јер се већ и противу ње разносе непријатни гласови, који нађоше излаза и у Народ. Скупштини. Нешто би најужасније било, да

се и такве установе, које су нам што оно реч — као насушни хлеб потребне, у народу са свим дескридитују, кад се и онако већ за њу употребљује неки вид *присилних мера* (рекрутовање ђака!).

Више осн. школе потребне су нам како за село тако и за варош. Оне могу постојати и покрај пољопривредних и занатлиско-трговачких школа, јер им је задатак другојачи него ли је ових. Оне су један део основне школе; по томе и извршују свој задатак — *спремајући ученике у основима грађанског живота и упућујући их врлинама: радљивости и саморадње, практичности.*

(свршиће се).

ЗАПИСНИК УЧИТЕЉСКОГ ВЕЋА

СВИЈУ УЧИТЕЉА И УЧИТЕЉИЦА БЕОГРАДСКИХ ОСН. ШКОЛА

САСТАНАК I.

31. ЈАНУАРА 1886. ГОД. У ТЕРАЗИЈСКОЈ ОСН. ШКОЛИ

Председавао
Д-р Никола Ј. Петровић,
РЕФЕРЕНТ ЗА ОСН. НАСТАВУ

Бележили:
Коста Петровић,
Никола Стојановић,
Сава Шаргић.

ПОЧЕТАК У $2^1/_2$ ЧАСА ПО ПО ДНЕ.

Били су: Г.г. Д-р Никола Петровић, референт за основну наставу: учитељи и учитељице београдских основних школа: Лаза Обрадовић, Ник. Стојановић, Стеван Зарић, Драгутин Топлица, Милош Војковић, Петар Димић, Димитрије Дукић, Атанасије Урошевић, Сава Шаргић, Драгољуб Ђурђевић, Пет. Никетић, Михаило Јосић, Сава Танасковић, Марко Антоновић, Коста Петровић, Михаило Николић, Никола Мусулин, Влагоје Недић, Никола Поповић, Милева Михаиловићева, Милица Трпковићка, Јелена Тривуновићева, Милева Николићка, Милица Марковићева, Марија Стојковићка, Даринка Смиљанићева, Марија Радовановићева, Милева Никетићка. Заступнице: Злата Барухова, Даница Деловићева, Даница Кузмановићева, Даница Прендићева и Катарина Тешићева. Од гостију Јоксим Марковић, писар министарства просвете.

На овом састанку узео је реч најпре г. референт и изјавио је жељу, да он буде председник овога већа, пошто је оно његовом иницијативом и сазвато. Веће је ову његову изјаву једногласно примило.

После овога председник предложи, да се за бележење појединих говора изберу три лица. Умолио је веће, да му дозволи, да он сам именује за тај посао три лица, да се не би избором одузимало времена. По одобрењу већа. он је кандидирао: Косту Петровића, Николу Стојановића и Саву Шаргића.

Бележници по избору заузеше своја места

За тим је г. референат ставио на дневни ред питање: *Шта треба да чини школа за боље васпитање своје деце*, и разложио је у подужем своме говору циљ сазивања овога већа. По том је замолио све чланове, да се од постављеног питања у својим говорима не удаљавају, већ да гледају, да њихови говори увек обухватају

*) Г. референт за основну наставу, по свршеним погодишњим испитима, изјавио је жељу, да се сви учитељи и учитељице београдских осн. школа, искупе на опште учитељско веће, ради претресања питања: *Шта треба да чини школа за боље васпитавање своје деце.*

све оно, што помаже, да решење овог питања буде што боље изведено. Нарочито је молио, да се не говори у општим фразама, но да се држимо у говору конкретних случајева и на њихову основу да изводимо закључке. Само ако тако узрадимо користићемо и себи и школи и деци.

Лаза Обрадовић. Моли учтиво веће, да му дозволи, да каже неколико речи. пре но што се приступи послу, ради кога је веће и сазвато. Прва му је жеља да илуструје осећања, која се овом приликом у њему рађају. Мисли, да то неће ићи на штету задатку овога већа. Доказује како западни народи имају по чешће пута овакове зборове. Шта више, вели, тамо се јављају већа као читаве скупштине на које професори и други учени људи долазе, потпомажући, да се истакнута питања што боље расветле. Ово што ми сада ево овде почесмо само је минијатура великих скупштина. Живо саучешће и удео државне власти у овом почетку, доказ је да школа није заборављена. Тај факт даје наде да се неће клонути. Поздравља веће као уједињену умну снагу учитеља, која се искупила да сретно реши овај Гордијев чвор. Жели да се чешће виђамо, да се вѣће скупштине састају и да се обасјају умови на просветном пољу. У тој жељи, он изјављује своја честитања за овај рад.

Никола Мусулин. Напомиње важност питања и изјављује да ће се оно моћи на овом већу коначно решити. Мило му је што је у својој старости дочекао да се покрене овако питање. Пита: шта се разуме под постављеним питањем, да ли се то што се хоће постизава знањем или васпитањем? — јер двоји ове две ствари. Жели да му се то објасни.

Коста Петровић. Доказује да знање и васпитање морају ићи упоредо потпомагати једно друго, да се то у овој прилици не да са свим одвојити, али да је са свим немогуће говорити о практичној страни васпитања, не улазећи дубоку у неставу. Најзад мисли да не треба ово питање никаква теоријска објашњења на овом месту.

Никола Мусулин. Остаје при своме првоме говору да су знање и васпитање два различита појма.

Председник. Вели, да циљ овоме скупу није та, да изналази нове теорије о васпитању и настави, јер би нас то далеко одвело, а то су питања која треба оставити науци, где су она и решена. Задатак је већу да реши: шта школа с практичне стране може да учини, те да наша деца буду што боље васпитана. Напомиње да данашње школско васпитање не даје нам оно, што од њега траже родитељи, учитељи, општина и држава. Факт је да наша деца нису васпитана онако као што ми желимо. Позива веће да остане на путу, који је он у свом првом говору обележио, т. ј. да се најпре говори о узроцима, који утичу те су деца неваспитана, па пошто се то питање испрпе, да се пређе на други део питања, т.ј. шта треба школа да ради, те да деца буду боље васпитана.

Никола Р. Поповић. Казује циљ основне школе у нашој земљи. Држи да она треба да васпитава дете за *живот*. У тој цељи огледају се сресства и начини васпитања. Неке од тих начина и срестава држава је потпомагала пре а и сада. Други задатак васпитања, васпитање у обичном смислу, закон о основним школама није обухватио. а тај је део веома важан. Наводи како једна група педагога мисли да се деца рађају добра, а друга група на против да се деца рађају са неким наслеђеним особинама; но да се васпитањем деце могу направити добра или рђава. Мисли, да воља, знање и поштење, онога који васпитава могу учинити доста, те да деца буду добра. То је основ, и ко верује у то може успети. Он неће да напомиње колико раде родитељи а колико учитељи односно васпитања. Све што могу родитељи и учитељи да учине у погледу виспитања зависи од много којечега. Замера јавноме животу, па напомиње како рђаво утичу на децу огласи о банкротству, продајама и искључењу синова из наслеђа, што се све по новинама читати може; даље напомиње грдње, шарене гомиле по улицама итд. и вели да је

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

то доказ, да у јавности нема морала, па према томе и само васпитање деце не може ићи оним путем којим треба. Закључује свој говор с тим: *да учитељ треба да воли своје ученике,* и да их на сваком месту васпитава.

Председник. Жели да се нарочито забележи предговорников закључак: тј. *учитељ треба да воли своје ученике*, па да их може васпитати. Напомиње да је законом о осн. школама обухваћена и васпитна страна и наводи члан 1-ви закона о основним школама у коме се вели: „Основној школи главни је задатак да наставом и васпитањем итд.“ Он неће да улази у претрес свега онога што је до сад речено, но би желео да се дебата упути правцем који је он у свом првом говору обележио, а да се не удаљује од предмета. Но пошто види да се још не говори о оном што је изнесено на дневни ред, а желећи да дебату приведе што ближе правом предмету. истиче као потребне прилике за васпитање ово: учитељ сам треба да је васпитан па па да васпитати може, даље, деца треба да су чиста, уљудна и послушна. Ово нека је само полазна тачка за даљу дебату.

(продужиће се).

ДУХ И ТЕЛО

од А. Бена

превео Петар Марковић

Сад да се вратимо на паралелизам (упоредност) између духовних радњи и телесних промена. Ми смо већ споменули односно овога једну врло важну тачку, о којој ћемо доцније још опширније говорити — а то је разноврсност и велики број наших духовних радњи с једне стране, и с друге количина нервних елемената. Кад би нам нервни систем био састављен само из хиљаду кончића и хиљаду ћелија, онда нико не би био у стању да нам каже како би било могуће са овако малим бројем вршити све оне различне спољне изразе осећања и мишљења. Али, и ако су тако многобројне и разностручне духовне радње, опет нервни систем својом огромном разгранатошћу на све стране и обилатим развитком, потпуно одговара разноврсности и многобројности духовн. радњи.

Чула нам дају један пример, на коме можемо да видимо, како је број нервних елемената удешен према сложености духовне радње. Од свију специјално чулних нерава највећи је онај за вид, који је густо и многобројно разгранат по мрежици. Ту ми налазимо поред нервних кончића и и нервне ћелије, које су овде за то да осетљивост мрежице према светлости појачају.

Док су нерви код чула, која су више интелектуална — вид, слух и пипање — тако удешени, да између њих постоји нека преграда, која их чува и осамљује (изолира) те да сваки може само своје утиске спроводити, без мешања са осталим нервима, дотле ми налазимо са свим друкчије уређење код нерава у органу за мирасање. Код овога су неки састављени у један сплет, у коме поједини кончићи нису, као горе, одвојени, те с тога се и утисци мириса спајају у једну целину без разликовања појединих делова (Спенсер).

Спенсер је показао, да ми налазимо за појачавање осетљивости вида и слуха, кад је утисак слаб, „мултипликаторе“ или средства за појачавање утисака. Тако, очна мрежица састоји се из најфинијих, са свим танких влакана без преграде, и из ганглијских ћелија, састављених из материје, која је још осетљивија и раздражљивија и осетљивија него она у кончићима. Слух се у уву појачава помоћу такозваних пеш

чаних зрнаца (отолита) и штапића, и то на тај начин, што обадва та дела дођу у покрет, па тако и нерве слуха потресу.

Та́ман пигменат (боја) ока, који изгледа, кад се кроз зеницу гледа, као каква затворено мрка сенка, јесте један од најважнијих услова за добар вид, јер њиме се појачава осетљивост зи светлост. D-r *Wm. Ogle* обратио је пажњу на то, да и у нервима за мирис има по некад тога пигмента, па на основу тога, вели он, и долази разлика у оштрини мириса. Тако, он каже, да Црнци имају с тога оштар мирис, што се код њих налази овога пигмента у већој количини. *Црнци отвореније боје* (Albinos) *и беле животиње нити имају тако оштар вид ни мирис, као што имају створови тамније боје.*[1]) А и у кожастом лабиринту ува налази се нешто мало овога пигмента.

Ето, овака факта показују нам како веома јак уплив има материјални (телесни) састав на духовни развитак и особине. Само једна мала разлика у количини пигмента код неког чулног органа, помоћу кога тај орган добија већу осетљивост и оштрину, у стању је да измени и наклоности, и нагон, и укус једне животиње; другим речима; мала количина пигмента има уплива на целу природу животиње. Исто је тако и код људи. Целокупан карактер (особине духовне) човеков — интелектуална и морална страна његова — може зависити само од тога, да ли једно или друго чуло има више или мање осетљивости. Оне разлике појединих људи: да један може добро да размишља, док други може боље да прима само спољне утиске (рефлективне и чулне природе) — такве разлике могу постати и због самог састава спољних чулних органа, па још и независно од обдарености умне (мозга). У овоме би случају нервни систем само служио појединим чулима, место да их руководи.

Даље, што се тиче сагласности и јединства између духовних и телесних радњи, и ту ми налазимо веома важне тачке, у којима се јасно огледа сагласност тих радњи, па и ако су оне тако различне.

Нарочито се ова сагласност између духовног и телесног рада јасно види *по времену.*

Читавим низом врло оштроумних и значајних експеримената дознало се је, да се нервна снага шири око 90 стопа у секунду.[1]) Ова је мера добијена на нервним кончићима, те по томе није узета у рачун брзина ширења кроз сиву материју, из које су нервни центри, и где има огромна количина ћелија. А колико ће времена протећи, док се нека радња потпуно сврши — која једним надражајем некога чула почиње, а извесним се покретом свршује — то ћемо знати, кад узмемо у рачун оно време, које је потребно да струја од надражаја прође кроз нерв, и оно време, које је потребно, док та струја прође и кроз нервне центре, где она има да пропутује кроз многе ћелије. Покушвало се је да се и ово друго време одреди, али према самој природи нервних центара, оно ће бити различно; јер централне масе, кроз које струја пролази, могу бити не само различне величине, него и саме струје могу једна другу спречавати. Кад у унутрашњости настане најмања препрека, онда се то зове *рефлексна радња*, а то је, кад неки надражај изазове покрет, који се изврши без суделовања наше воље, као што је у оном случају кад ми одмах тргнемо руку и нехотице, ако нас је што год уболо

---

[1]) Ово потврђују и очевидци, који су се дуго време бавили међу афричким Црнцима. Баш ових дана (1886 године) читао сам имзвештај једног немачког мисионара у Африци који међу Црнцима живи већ неколико година. Он између осталога напомиње још и то, да се међу Црнцима *рађају деца беле коже;* а црвенкасте косе, *и да овака деца обично имају по неки телесни недостатак, а највише слаб вид;* јер скоро свако је кратковидо. По свој прилици да је обратио пажњу, можда би приметио да су и друга чула тупља код оваке, него код црне деце. Преводилац.

[1]) Ово је највећи број, који је досадањим испитивањем нађен. У самој ствари, брзина се та колеба између 30 и 90 стопа у секунду.

или уштинуло за њу. Хелмхолц је помоћу опита на жабама нашао, да је за рефлексну радњу нужно $\frac{1}{30}$ до $\frac{1}{10}$ секунда. Но цела нервна дужина може бити само неколико цоли, и онда једва да би било потребно $\frac{2}{100}$ секунда да се утисак пренесе с једног краја на други, ако целом том дужином иде само један непрекидни нервни кончић.[2])

Испитивано је колико времена протекне између неке чулне примете и очитовања воље, и то под таким околностима, где је било отклоњено свако спречавање различних импулса (подстицаја а овде струја). Да би се то дознало, узимато је да се одреди: колико времена прође од онога тренутка, кад се неки знак примети, па до оног тренутка, кад се на тај примећени знак (утисак) руком одговори. За тим су сравњавана два случаја те врсте: прво, кад човек унапред зна где ће добити утисак и каквим покретом треба на њега да одговори. У овоме случају он пази баш на оне тачке, које су му нужне. Међу тим у другом скучају њему се не каже ни где ће добити утисак — н.пр., где ће се додирнути његово тело — нити му је одређено, који део тела треба да покрене чим добије утисак. Овде се он, дакле, мора најпре промислити — јер добија утисак, на који није пре тога припремљен да одговори — па тек онда може одговорити на добијени утисак. И док се тај акт размишљања изврши, потребно је око $\frac{1}{14}$ део секунда. За тим су чињени и оваки покушаји: Две личности одвоје се каквим таким застором, па једна изговори један слог, и она друга треба тај слог да понови што год брже може. Помоћу оваких опита дошло се после до овога резултата: ако су обадве личности у напред знале, који слог треба да се изговори, онда је било потребно док и друга личност изгоморени слог понови $\frac{1}{16}$ до $\frac{1}{14}$ секунда; ако ли није у напред знао и онај, који понавља, који ће слог изговорити, онда је било потребно $\frac{1}{12}$ секунада *више* него у првом случају.

Ди-Боа-Рајмонд узима за пример једнога кита од 90 стопа дужине. кога једном чакљом у реп убоду и закаче за њу. Док се утисак од убода спроведе до мозга било би потребно један секунд времена, и док тај утисак прође кроз китов мозак потребан је један део, да кажемо једна десетина секунда, и док заповест (за покрет) стигне одатле натраг, опет треба један секунд времена. И тако китоловци имају два секунда времена да избегну опасност.

(продужиће се).

ПРЕДАВАЊЕ ИЗ ЗЕМЉОПИСА

У IV. РАЗРЕДУ ОСН. ШКОЛЕ

ИСТОЧНА РУМЕЛИЈА

1. *Име и облик.* На јужној страни од кнежевине Бугарске, налази се полу-слободна турска област Источна Румелија. Она је облика дугуљастог као и Бугарска.

2. *Границе и величина.* Источна Румелија граничи се: са севера Бугарском, од које је раздваја Балкан, са истока црним морем, са југа Тракијом — једренским ви-

[3]) Ја сам у новије време поново испитивао. колико је времена потребно док се неки рефлекс пренесе, па сам нашао да то зависи од јачине надражаја, којим је осетљивост нервна узбуђена; јер, кад је слаб надражај, онда треба и више времена док се спроведе, неге кад је јак. Сем тога, потребно је више времена док се надражај на противну страну пренесе, него на какав мишић, који стоји на истој страни, на којој је и нерв надражен. („Monatsberichte der Berliner Akademie der Wissenschaften» Фебруар 1873 г,). Примедбе немач. издав.

лајетом, и са запада Македонијом и Бугарском. По своме простору је мања од краљевине Србије (35.900 квадр. килом.), а и становника је у пола мање него у Србији (око 900.000 ст.).

3. *Брда и планине.* Источна Румелија је брдовита земља, нарочито северна страна. Тако на северу Румелије највеће су Балканске горе, које су на самој граници ове земље; за тим Средња Гора и Црна Гора. На југозападу су Родопа и Деспота, које деле Тракију од Македоније, и које су такође на граници Румелије.

4. *Море и реке.* Поред ове земље са источне стране има велика вода што се зове Црно море. Највећа река на целом балканском полуострву која тече кроз ову земљу јесте Марица. Марица извире у Бугарској из планине Рила, па тече на југ у Бело море, протичући, прво кроз Тракију. Код вароши Једрена у њу утиче с лева река Тунџа, која извире из Балкана, а с десна Арда, која тече од запада, од планине Цуре. Долина реке Арде је врло Ждреловита, те с тога уз њу нема добра пута. Око реке Тунџе засађена су читава поља ружама, од чега се прави скупоцени зејтин (један килограм таког зејтина продаје се по сто дуката).

5. *Равнице.* Пошто је ова земља више брдовита него равна, то у њој и нема никаквих равница, а мање равнице, којих има поред Марице Тунџе и Црног мора, зову се поља, која су врло плодна.

6. *Клима.* Клима је у Источној Румелији умерено топла, као и у Србији, али је опет нешто умеренија и блажија, јер је јужнија земља од Србије. Само по високим горама Балкана клима је хладнија, зима дуже траје него по осталим крајевима ове земље.

7. *Производи.* Земља је ова врло плодна, с тога роде сва жита, а сеје се и пиринач; врло много дувана, ружа око Тунџе и винове лозе саде се. Пате се свилене бубе и пчеле. Од стоке има: коња, оваца, говеда, свиња и коза, а нарочито доста оваца и коза.

8. *Народност и вера.* У Источној Румелији живе већином Бугари (600.000 ст.), Турци (180.000 ст.), Грци (42.000 ст.), Цигани, Јевреји и Јермени. Народ се највише бави земљорадњом, сточарством и трговином. По варошима њиховим тка се чоха, сукно, платно, гајтан итд. Народ је врло вредан и раден.

Сви Бугари, Грци и Јермени тамошњи вере су православне, хришћанске.

9. *Настава.* Основна настава у овој земљи напреднија скоро него у Србији. Од 1878. године подигли су они преко 700 школа, у којима се њихова младеж учи књизи.

10. *Вароши.* Главне су вароши ове:

Пловдив — Филипопољ (40 — 60.000 ст.) на реци Марици, напредна и знатна трговачка варош у плодној равници и околини. Варош је ова велика, већа од Београда, али је неуређена и нечиста; нема онаких лепих улица и кућа као у Београду. Овде су седеле и седе најстарије власти ове земље.

Татар Пазарџик (15.000 ст.), на левој обали Марице, колико варош Ниш. Кроз ову варош и Пловдив пролази железница.

Казанлук (15.000 ст.), колико и Татар Пазарџик по величини, у лепој и дугачкој долини реке Тунџе, где се производи ружични зеитин и ружична водица.

Сливно. (15.000 ст.), под самим Балканом. Овде се тка чоха, израђује оружје, ружични зеитин и ружична водица.

Ески-Загра. (10—15.000 ст.), такође под Балканом.

Бургас (5000 ст.), на Црном мору и бургаском заливу са згодним пристаништем. Варош велика колико Ужице или Ваљево.

Јампоље, где се израђују добра ћебета.

11. *Управа и подела.* До 1878 године, ова је земља била под турском управом, као турска покраина, а те године владаоци европских држава, на берлинском конгресу — скупу, огласе је за полуслободну државу, којом је у име турског цара управљао гувернер све до 1885. године. Те године бугарски кнез у договору са

главнијим људима те земље, а без ичијег одобрења и питања европских владалаца, уђе са својом војском у ту земљу и заузме је. Гувернера, који је био тамо као управитељ земаљски и остале чиновнике, који су били противни овакоме поступку, бугарски кнез збаци и протера, а понамешта своје чиновнике по земљи. Турски цар тражио је и захтевао, да кнез и његова војска изађу из темље, али он то нехте послушати. Европски владаоци нехтевши га приморати, да остави ту земљу са управом као што је и била, — оставили су и до данас то питање о Источној Румелији још потпуно нерешено — за сједињење са Бугарском; а одобрили су и решили само: да кнез бугарски буде у исто време старешина као гувернер и Источне Румелије, који у свему мора договорно са турским царем овом земљом управљати и слушати га. Ово је решено у 1886 години.

Кнез, који је све неправилности учинио, берлински уговор погазио и самовласно заузео Источну Иумелију у намери да је сједини с Бугарском, звао се Александер Батенберг. Њега су бугарски неки великаши збацили са бугарскога престола. И он је отишао одакле је и дошао. Сада Бугарском управљају до избора новога кнеза три паметна човека, Бугарина, који се намесници или регенти зову.

Источна Румелија подељена је на 6 округа и 28 срезова.

Примедба. Између појединих одељака треба да дођу пропитивања.

Пожега.

Цвет. Радојичић,
учитељ.

ЧЛАНОВИМА ОДБОРА
за израду пројекта реорганизације основних школа

Пишући пројекат за реорганизацију наших осн. школа — а у неколико још и пре — стекао сам мишљење, да је одбору за израду овог пројекта, немогуће сад уз овај пројетак пре скупштине писати ишта о наставном плану, програму и распореду. Ево за шта.

1. За то, што треба претходно да скупштина одреди наставне предмете, и распоред наставних снага према броју разреда и ученика. Тј., треба пре свега да се зна, који ће се предмети учити у осн. школи, оће ли и даље остати по један наставник са 3 и 4 раз. или ће се завести четвороразредне основне школе са 2 наставника; оће ли и даље бити по 60—70 ученика код једног наставника; па шта више, треба да се зна оће ли бити и даље продужне и више осн. школе; јер и ово двоје — број ђака и продужне и више осн. школа — мора се имати на уму при изради плана и програма, пошто и они знатно упливишу на рад у нижој осн. школи.

Ово треба да се зна пре писања плана и програма поред осталих познатих и најважнијих разлога још и за то, што може одбор предложити рецимо да се заведу код нас четворо-разредне осн. школе с 2 наставника најмање те сваки да има највише по два разреда, а скупштина може решити да остану и даље четворо-разр. основне школе с једним наставником. Или, може скупштина изменити предмете које јој одбор буде предложио. И у ова два случаја, биће уништено све оно, што само је о том одбор мож'да месец дана стварао с тешком муком. У овом случају *не би имали ни пројекат* као основ за претрес.

2. Мишљења сам да се о том не пише пре скупштине још и за то, што ће се на овој идућој скупштини морати претре-

сати прво спољашње уређење школе, па после према њему унутрашње уређење. И

3. За то, што ћемо се забавити претресом овог спољњег уређења, па нећемо ни времена имати за њин претрес.

За доказ, да ћемо се доиста много забавити приликом претреса спољашњег уређења школе, и да га чини ми се не можемо ни свршити, наводим за доказ само ове главне чињенице које се имају тада претресати: цељ осн. школа, наставни предмети, подела разреда на наставнике, школски одбори, издржавање ученика, ко може бити учитељ, кривице и казне учитеља, школски надзор, подизање школа, школ. администрација итд. Сад нека сваки само помисли шта ће се о свакој од ових чињеница имати, и морати, казати, па ће видети колико ће приближно требати времена па да се само оне расправе, и да оставимо на страну што се сваки члан овога пројекта мора прецизно дефинисати, ако хоћемо да нам нова организација — као наш рукотвор — буде што савршенија. Све ово мора се пре уредити, па тек онда наставни план, програм и Распоред.

На послетку да кажем још и то, да се ја слажем с мишљењем Јове Д. Јовановића учит. односно израде овог пројекта; а то је, да сваки члан одбора мора написати цео пројекат, а не може се делити на партије као што сте ви предложили. Тако мора бити с тога, што је уређење школа једна целина, чије поједине партије стоје у свези, па с тога радећи једне морају се знати и остале. Наводити примере за доказ овога, мислим да је излишно, пошто је то и без њих појмљиво.

Молим вас штампајте ово моје писмо у нашем органу „Учитељу“, те да тим начином чују ово моје мишљење и остали чланови изабратог одбора за израду пројекта за реорганизацију осн. школа. Њих пак молим, ако мисле да је ово моје мишљење погрешно, да ми то објасне и докажу, па да и ја пишем наставни план, програм и распоред, јер га ја према овоме, нећу радити пре састанка идуће скупштине.

12. Априла 1887. год.
У Наталинцима.

Члан одбора
за израду пројекта реорганизаје
осн. школа,
Ђ. С. Којић,
учитељ.

РАД ЗБОРОВА

Пододбор „Учитељског удружења“ за варош Алексинац и околину.

За предходни састанак јављено је раније. На овом је састанку прикупљено улога 14 и по динара.

I САСТАНАК

ДРЖАН 19. ОКТОБРА 1886. ГОД.
У АЛЕКСИНЦУ.

На овом састанку критиковано је предавање о гласу и писмену, после критике примљено као *добро*. У исто време решено је: да г-ђа Милка Дамњановићка држи предавање 2-ог Новембра 1886 год. у II. раз. II. одељ. овд. муш. школе из рачуна, комбиновано од 10—20. Даље, решено је да се пишу предавања.

II САСТАНАК

ДРЖАН 2. НОВЕМБРА 1886. ГОД.
У АЛЕКСИНЦУ.

На овом састанку критиковано је предавање из рануна у II. разреду, које је држала г-ђа Милка Дамњановићка, и после критике оглашено је исто као *добро*.

На овом састанку, по предлогу г. Михаиле Протића, решено је да и овд. пододбор ради на реорганизацији осн. школа, и одређен је, на основу тога, Аранђео Дмитровић да напише распраау: о историји

срп. народа у III. и IV. раз. осн. школе, која да се чита 30-ог Новембра 1886 год. на 3-ћем састанку.

III САСТАНАК

ДРЖАН 30. НОВЕМБРА 1886. ГОД.
У АЛЕКСИНЦУ.

На данашњем састанку читана је расправа о историји срп. народа у III. и IV. разреду осн. школе, која је после критике примљена као *добра*.

На овом састанку решено је: да држи предавање г. Петар Јовановић, учитељ у Прћиловици, 21. Декембра 1886 год. из историје срп. народа о „Урошу Великом", у IV. разреду.

IV САСТАНАК

ДРЖАН 21. ДЕКЕМБРА 1886. ГОД.
У ПРЋИЛОВИЦИ.

На овом састанку критиковано је предавање у „Урошу Великом." Критика се односила највише на правилност говора. Иначе предавање оцењено као добро.

На овом састанку решено је: да држи предавање у корманкој школи из земљописа у III. разр. о „ћупријском округу" г-ђица Јелена Ружићева на дан 18. Јануара 1887. год.

Примедба. Предавање које је одређено за 18-ти Јануар 1887 год. није држато из узрока, што г-ђица Ружићева није хтела да се прими, и због тога је изјавила да престаје бити члан „учит. удружења."

Месеца Фебруара није држат ни један састанак.

V САСТАНАК

ДРЖАН 25. МАРТА 1887 ГОД,
У АЛЕКСИНЦУ.

На овом састанку, а на питање Главног Одбора: треба ли дати помоћи Вирсавији, жени поч. Павла Векецког, бив. учитеља. Решено да јој се учини помоћ.

На овом састанку прочитане су оставке појединих чланова „учитељ. удружења" и покупљен улог од чланова, који су дошли на овај састанак, и уједно је решено да се 25-ог Априла ове године у Алексинцу држи јавно предавање са игранком, а у корист касе „учитељ. удружења" и да се умоли г. Ђорђе Стојковић, предавач овд. ниже гимназије, да исто држи.

Материјално стање овд. пододбора овакво је:

За месец Октобар пр. год. примљено од чланова улога: 7 динара.

За мес. Новембар пр. год. примљено од чланова улога 7 дин.

За мес. Декембар пр. год. примљено од чланова улога 7 дин.

За месец Јануар ове год. примљено од чланова улога 6 динара.

За мес. Фебруар ов. год. примљено од чланова улога 6 дин.

За месец Март ов. год. примљено од чланова улога 6 дин.

Свега у име улога примљено 39 дин.

Од ове суме није ништа послато Глав. Одбору, према правилима „уч. удружења", за то што је сав новац прикупљен тек 25. Марта ове год., и с тога, што се ишчекивало на карте чланства.

Бр. 5.
9. Априла 1887 год.
Алексинац.

Предс. Пододбора,
Аранђео Дмитровић.

Деловођа,
Пет. Ј. Милошевић.

Власник и издавалац „Учит. удружење"

Одговорни уредник **Никола Р. Поповић**, учитељ

Краљ.-српска државна штампарија